

Смаглій В. М.,

завідувач кафедри «Філологія»

Одеського національного морського університету

ЯДРО НОМІНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ *SPEECH*

Анотація. Статтю присвячено розгляду похідної іменної лексеми «*speech*» як складової частини номінативного поля концепту *language / word / speech*. На відміну від решти двох, вона є девербативом, тобто віддієслівним іменником, що походить від дієслова «*to speak*». Із цих спостережень висновуємо, що рефлексія явища людського мовлення починалася саме із розуміння його акустичної представленості.

Ключові слова: лексема, концепт, девербатив, артикуляція, семема, вербалізація.

Постановка проблеми. Аналізуючи лексичні засоби вербалізації концепту *SPEECH*, звернімося передусім до діахронічної характеристики відповідної ядерної лексеми *speech*. Згідно з даними етимологічної розвідки, іменна лексема *speech* є питомою англосаксонською лексичною одиницею, що з'явилася в англійській мові ще до XII ст. У середньоанглійській вона мала форму *speche*, яка є розвитком давньоанглійської форми *spæc*, що попередньо мала форму *spræc*. Ця іменна лексема є похідною від давньоанглійського дієслова *specan* (від початку *sprecan*). Давньоанглійська лексема *sprecan* і давньонімецька лексема *sprehhan*, обидві зі значенням [to speak], етимологічно виходять із давньогрецької *spharageishai* зі значенням [to crackle]. Деякі етимологічні довідники припускають, що джерелом цього словотвірного ланцюжка є не давньогрецька, а давньонорвезька лексема *spraka* з тим самим звуконаслідувальним значенням [to crackle]. Будь-що, ініціальна лексична одиниця вочевидь була саме ономатопеїчною: *to crackle* [тріщати, хрустити], а отже, звучання людської мови від початку ототожнювалося саме із цим природним звуком. Із цих спостережень висновуємо, що рефлексія явища людського мовлення починалася саме із розуміння його *акустичної* представленості. Низка усвідомлених *артикульованих звуків*, породжених людиною для вираження певного змісту, – таким, на нашу думку, є первинне розуміння людського мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розпочинаючи лінгвокогнітивне дослідження цього концепту в англійській мовній картині світу, виходимо із постулату О. Кубрякової про те, що значення мовного знака є «концепт, схоплений знаком» [2, с. 31]. Відповідно, вивчення вербалізованого концепту WORD неможливе без вивчення сукупності англійських одиниць, які складають його вербальне поле. На цьому етапі розвідка обмежується аналізом ядерної зони поля концепту.

Такий аналіз передбачає, по-перше, відбір лексичних одиниць, які номінують досліджуваний концепт. По-друге, аналізу підлягають словникові дефініції, що їх пропонують загальномовні лексикографічні джерела. По-третє, відбувається дефініційний аналіз отриманих даних, який дозволяє виокремити із них набір дискретних змістових парцел – сем, що, будучи семантичними (тобто нематеріальними) сутностями, набувають свого «матеріального» втілення у вигляді дефініційних ознак, зафіксованих у тлумачній частині словникових статей.

Доцільність дефініційного аналізу як стартового етапу вивчення номінативного поля концепту впливає із того, що, як вказує В. Еванс, «дефініція створює т. зв. лексичний профіль (*lexical profile*) поняття» [8, с. 22]. На думку Г. Уфимцевої, «знакове значення може бути виражене у метамовний спосіб, широко вживаний у лексикографічній практиці» [5, с. 31]. Варто завважити, що «значення не становить неподільного цілого, а складається із набору компонентів, що володіють самостійністю» [4, с. 81]. Про це пише і В. Кодухов: «кожне значення слова є сукупністю семантичних ознак (сем), котрі утворюють структуру значення» [1, с. 101]. М. Никитин уточнює: «сема є неномінованою частиною значення» [3, с. 117]. Її експлікація відбувається через посередництво дефініційних ознак, які вилучаються зі словникових тлумачень відповідної лексичної одиниці.

Мета дослідження – розглянути номінативне поле *speech* як складову частину загального концепту для подальшого порівняння й аналізу загального концепту *language / word / speech*. Отже, звернімося до дефініційного аналізу полісемічної лексеми *speech*, яка в тлумачних словниках англійської мови сукупно складається із 8 семем, або в іншій термінології – лексико-семантичних варіантів.

Виклад основного матеріалу. (I) Перша із семем *speech* **мовлення як здатність артикулювати думки, почуття** тлумачиться через такі дефініції різних словників: *speech* = [the ability to express thoughts and feelings by articulate sounds]; [the faculty or act of expressing thoughts, feelings, or perceptions by articulation of words]; [power of expressing or communicating thoughts by speaking]. Лексична декомпозиція дефініційних статей (I) семми *speech* виокремлює низку сем: (1) *здатність*, (2) *виражати*, (3) *думку, почуття*, (4) *через артикуляцію*.

Сема (1) *здатність* вербалізується дефініційними ознаками [ability, faculty, power]. Всі три ознаки утворюють замкнене дефініційне коло: *ability* = [the physical, mental power to perform], *power* = [the ability or capacity to perform or act effectively, a specific faculty or aptitude], *faculty* = [the ability to perform or act]. Здатність до певних дій передбачає наявність у індивіда певних ресурсів, навичок, зокрема інтелектуальних, що уможливають ті чи ті дії. Інакше кажучи, здатність до чогось виокремлює індивіда серед решти індивідів, позбавлених таких ресурсів. Принагідно наведемо іншомовні відповідники, які пропонують англо-український і англо-російський словники: *speech* = [мовлення, дар слова], *speech* = [речь, способность говорить, дар речи]. Зі сказаного висновуємо, що мовлення передусім потрактовується не просто як іманентна властивість живого організму, а як здатність, наявність інтелектуальних ресурсів, що уможливають відповідну діяльність людини і цим вирізняють її зі світу решти живих істот.

Сема (2) *виражати* есплікується в словникових статтях таким чином: [to express, act of expressing], уточнюючою можна вважати дефініційну ознаку [communicating]. Вони означають виведення назовні, оприлюднення внутрішніх міркувань

і почуттів індивіда: *to express* [to manifest, communicate, make known the feelings or opinions of oneself].

Сема (3) *думка, почуття* експлікується в словникових статтях через дефініційні ознаки [thoughts, feelings, perceptions]. Ця семантика є провідною у смислового складі поняття *мовлення*: адже мовити можна *про щось*, мовлення – це процес виведення назовні (у формі артикульованих звуків) внутрішньої ментальної сутності – думки, ідеї, почуття, емоції. Іменна лексема *thought* визначається як [a product of thinking, idea] і відсилає до дієслівної лексеми *to think* [to formulate in the mind], а лексема *feeling* включає два ЛСВ: [the sensation involving perception by touch] і [an affective state, resulting from emotions]. Обидві сутності – *думка, почуття* – стосуються *внутрішнього* світу окремого індивіда. Найефективнішим способом вивести їх *назовні*, тобто повідомити про них іншим індивідам, є людське мовлення.

Сема (4) *артикуляція* виокремлюється на підставі дефініційного аналізу семми *speech* і маніфестується такими дефініційними ознаками: [to articulate sounds, articulation of words, speaking]. Поглиблюючи дефініційний аналіз, звертаємося до трактування *articulation* як окремої лексичної одиниці і бачимо, що вона має значення: [the act of vocal expression, the act of producing speech sounds] і походить від лексеми *to articulate* [to express in coherent verbal form, give words to].

Отже, робимо висновок, що сукупність сем: (1) *здатність*, (2) *виражати*, (3) *думку, почуття*, (4) через *артикуляцію* найповніше визначає лексичну семантику основної семми *speech* (I), заявлену в усіх тлумачних і двомовних словниках у складі лексеми *speech*.

Наступні семми акцентують різні складники цього семантичного конгломерату: чи то формальні характеристики, чи то змістові, притаманні феномену «speech».

(II) Так, *змістові* характеристики виходять на перший план у семмі *speech* із таким дефінуванням: [conversation, exchange of spoken words]; [smth that is spoken, utterance]; [what is spoken as in conversation]. Семми, що виокремлюються шляхом дефініційного аналізу, є такими: (1) *те, що сказано*, (2) *бесіда*. Сема *те, що сказано*, есплікується дефініційною ознакою [smth that is / what is spoken], іншими словами, *зміст сказаного*. Сема *бесіда* вербально означається за рахунок дефініційних ознак [conversation], [utterance]. Звертаючись до тлумачення кожної із них, бачимо, що *conversation* – це [an informal talk between two or more people in which news or ideas are exchanged], *utterance* – [smth uttered, expressed]. Інакше кажучи, *висловлювання, розмова* – це [обмін думками, відомостями в словесній формі]. Отже, аналізована (II) семма лексеми *speech* зі значенням **бесіда, її зміст** фокусує увагу на змістові мовлення, побіжно згадуючи приватний характер спілкування, про що свідчить дефініційна ознака [an informal talk between two or more people].

(III) Наступна семма *speech* **манера мовлення**, як свідчить аналіз її словникових тлумачень, акцентує увагу на *формі* мовленнєвої діяльності індивіда. Її дефініції є такими: [an individual manner or style of speaking]; [a person's style of speaking]; [one's manner or style of speaking]. Як показують словники, значення цієї семми є поєднанням трьох сем: (1) *індивід*, (2) *манера* і (3) *мовлення (вимовляння)*. Сема (1) *індивід* есплікується дефініційними ознаками [individual], [a person's], [one's]. Сема (2) *манера* вербально втілюється в дефініційних ознаках [manner], [style]. Аналізуючи ці дві ознаки як самостійні лексичні одиниці, бачимо, що вони дефінуються у дуже схожий спосіб: *manner* [a way in which smth is done]; [a way of acting];

style [a distinctive manner of expression], [the way in which smth is done, said], [a manner or way]. Сема (3) *мовлення (вимовляння)* вербалізується дефініційною ознакою [speaking], яку можна розгорнути у словниковому тлумаченні як *to speak* [to produce words by means of sounds, talk]. Ця (III) семма лексеми *speech* ілюструється в словниках прикладами: *the mayor's mumbling speech; he is a foreigner by his speech*, у яких акцентується саме якість індивідуального мовлення / вимовляння. Виходячи із вищесказаного, пересвідчуємося, що комбінація трьох сем: 1) *індивід*, (2) *манера* і (3) *мовлення (вимовляння)* утворює семантичну складову частину аналізованої семми *speech*.

(IV) Наступна семма лексеми *speech* **публічна промова**, на відміну від раніше зазначеної (II) семми, стосується не індивідуального і приватного спілкування, а офіційного, публічного: [a usually public discourse, address], [a formal address or discourse delivered to an audience], [expression of ideas by someone who is speaking in front of a group of people]. Аналіз словникових дефініцій уможливує виокремлення трьох сем, що входять до смислового наповнення цієї семми. Вони є такими: (1) *публічність*, (2) *офіційність*, (3) *промова*. Їхніми вербальними виразами виступають дефініційні ознаки, вилучені зі словникових тлумачень. Сема (1) *публічність* вербалізується ознаками [public], [delivered to an audience], [in front of a group of people]. Сема (2) *офіційність* означається дефініційною ознакою [formal], яка тлумачиться так: *formal* [following accepted forms, conventions, regulations]. Сема (3) *промова* означається в словникових дефініціях як [discourse], [address]. Дефініційний аналіз другого ступеня показує, що обидві лексичні одиниці від початку акцентують офіційність такої мовленнєвої діяльності: *address* [a formal speech, communication], *discourse* [formal and orderly expression of thoughts on a subject]. Отже, комбінація дефініційних ознак [a formal address or discourse] є плеоназмом, оскільки в ній неодноразово дублюється сема *офіційність*.

Вочевидь, вищезазначені семми протиставляють семмі (IV) семмі (II), в якій наголошується на протилежних характеристиках феномену «speech» [an informal talk between two or more people]. Таким чином, бачимо явище енантіосемії в межах однієї багатозначної лексеми *speech*.

Варто зазначити, що (IV) семма *speech* увійшла в інші мови як усне запозичення. Англо-український словник дає такий переклад *speech* [промова, спіч], тлумачний словник пояснює, що *спіч* це [публічний виступ із якогось приводу]. Англо-російський словник пропонує такий переклад слова *speech* [виступлення оратора, спіч], а в окремій статті тлумачного словника його лексична семантика значно звужується за рахунок додаткових ознак, що уточнюють протяжність промови (*коротка*), місце її виголошення (*застільна*) і її цільову настанову (*вітальна*): *спіч* [(книжн.) краткая приветственная застольная речь].

(V) До складу полісемічної лексеми *speech* входить семма зі значенням **мова, діалект** [the language or dialect of a nation or region], яка реєструється не всіма тлумачними словниками. Її семний склад вважаємо таким: (1) *мова як соціальне явище*, (2) *територіальна / соціальна делімітація*. Сема (1) есплікується дефініційною ознакою [language], сема (2) – [dialect of a nation or region]. Звертаючись до поглибленого дефініційного аналізу, бачимо, що значення слова *dialect* вже містить сему *делімітація*: [a particular form of a language which is peculiar to a specific region or social group], яка уточнює загальну дефініцію (V) *speech*, додаючи інформацію про *соціальну обмеженість* розповсюдження відповідного різновиду мови / мовлення. Двомовні словники,

пропонуючи переклад семми (V) *speech*, також підкреслюють певні межі, в яких функціонує відповідне явище. Англо-український словник містить статтю: *speech* [мова, діалект], тлумачний словник пояснює, що *діалект* – це [територіальний, професійний або соціальний різновид загальнонародної мови]. Англо-російський словник перекладає семему (V) так: *speech* [язык, диалект], значення слова *диалект* тлумачиться таким чином: [местное или социальное наречие]. Вочевидь, всі наявні дефініції так чи інакше експлікують обидві семми (1) *мова як соціальне явище*, (2) *територіальна / соціальна делімітація*.

Решта семем *speech* (VI), (VII) і (VIII) вибірково представлені у різних словниках, утворюючи маргінальну зону відповідної лексеми *speech*.

(VI) Семема *speech* зі значенням **репліка (театр / кіно)** [a sequence of lines written for one character in a play] зареєстрована лише в одному тлумачному словнику Oxford. Принагідно згадаємо, що також виключно цей словник містить семему *words* із близькою семантикою [the text or spoken part of a play]. Двомовні словники включають семему (VI) *speech* і пропонують такий переклад: англо-український словник *speech* [(театр) репліка], звертаючись до тлумачення слова *репліка*, бачимо так: [елемент сценічного діалогу]; англо-російський словник перекладає *speech* як [монолог (в пьесе, фильме), реплика (действующего лица)]. Словникові тлумачення окреслюють різні за обсягом мовленнєві твори: від окремої репліки в сценічному діалозі до сукупності всіх реплік певного персонажа. Всі словники містять інформацію про належність відповідної лексичної одиниці до професійної сфери театру / кіно.

(VII) Семема *speech* **чутка**, заявлена в єдиному тлумачному словнику American Heritage, маркується стильовою позначкою (застаріле): [(arch.) rumor], поглиблення дефініційного аналізу дає таку інформацію: *rumor* [a piece of unverified information of uncertain origin usually spread by word of mouth]. Англо-український словник пропонує переклад (VII) семми *speech* без вказівки на її застарілість: [чутка, погослос], *чутка* тлумачиться як [відомості, вірогідність яких не встановлена], а *погослос* – як [свідомо неправдива чутка, плітка]. Інші словники аналізованої вибірки (VII) семему *speech* не містять.

(VIII) Остання із зареєстрованих у виборці семем лексеми *speech* зареєстрована виключно в одному словнику (Meriam Webster). Її значення є таким: **мова (навчальна дисципліна)** [the study of oral communication, speech sounds and vocal physiology], тобто в цьому разі словом *speech* позначається науковий напрям, у межах якого вивчається усне мовлення.

Маргінальні семми (VI), (VII), (VIII) лексеми *speech*, тобто такі, що тлумачаться лише в одному із п'яти англійських словників, у сукупності містять такі семми: *) *акторське мовлення*, *) *недостовірність повідомлення*, *) *наука про мовлення*.

Висновки. Лексема *speech* є однією із трьох ядерних номінативних одиниць вербального поля **word / language / speech**. На відміну від решти двох вона є девербативом, тобто віддієслівним іменником, що походить від дієслова *to speak*. Таке висновуємо, відштовхуючись від даних етимологічних джерел, які стверджують, що давньоанглійська іменна лексема *spraec* є похідною від давньоанглійського дієслова *sprecan*, що етимологічно виходить, за різними даними, чи то із давньогрецької *spharageishai*, чи то із давньонорвезької *spraka*, обидві виявляються омапопеїчними дієслівними лексемами зі значенням *to crackle (тріщати, хрустити)*. Із цих спостережень висновуємо,

що рефлексія явища людського мовлення починалася саме із розуміння його **акустичної** представленості.

Література:

1. Кодухов В.И. Общее языкознание : учебник Москва : Книжный дом «Либроком», 2011. 304 с.
2. Кубрякова Е.С. Особенности речевой деятельности и проблемы внутреннего лексикона. *Человеческий фактор в языке. Язык и картина мира*. Москва : Наука, 1991. С. 141–172.
3. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики : учебное пособие. Санкт-Петербург : Научный центр проблем диалога, 1996. 760 с.
4. Селиверстова О.Н. Труды по семантике. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 960 с.
5. Уфимцева А.А. Семантика слова. *Аспекты семантических исследований*. Москва : Наука, 1980. С. 5–80.
6. Biber D. et al. Longman Grammar of Spoken and Written English, Stig Johansson, Geoffrey Leech, Susan Conrad, Edward Finegan / For word by K. Quirk. Lnd.: Pearson Education Ltd, 1999. 1204 p.
7. Chafe W. Discourse, Consciousness, and Time. Chicago, Lnd : University of Chicago Press, 1994. 327 p.
8. Evans V. Towards a cognitive compositional semantics: An overview of LCCM theory Further Insights into Semantics and Lexicography / Ed. by Ulf Magnusson, Henryk Kardela and Adam Glaz. Lublin : Wydawnictwo UMCS, 20.
9. Langacker R.W. Concept, image and symbol: The cognitive basis of grammar. Berlin. 1991.

Матеріал дослідження:

10. Online Cambridge dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/>
11. Online Webster dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/>
12. Online Macmillan dictionary. URL: <http://www.macmillandictionary.com/>
13. Online Oxford dictionary. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/>
14. The American Heritage. Dictionary of the English Language. (by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, 2017). URL: <https://ahdictionary.com/word/search.html?q>

Смаглий В. М. Ядро номинативного поля концепта SPEECH

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению производной именной лексемы «speech» как составляющей номинативного поля концепта *language / word / speech*. В отличие от остальных двух она является девербативом, то есть отглагольным существительным, происходит от глагола «to speak». Из этих наблюдений заключаем, что рефлексия явления человеческой речи начиналась именно с понимания его акустической представленности.

Ключевые слова: лексема, концепт, девербатив, артикуляция, семема, вербализация.

Smaglii V. The core of the nominative concept field SPEECH

Summary. The article is devoted to the consideration of the derived personal lexeme “speech” as a component of the nominative field of the *language / word / speech* concept. Unlike the other two, it is a deverbative, that is, a verbal noun, derived from the verb “to speak”. From these observations we conclude that the reflection of the phenomenon of human speech began precisely with an understanding of its acoustic representation.

Key words: lexeme, concept, deverbative, articulation, sememe, verbalization.